

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ

УДК 63.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/2.35>

Аніщук Н.В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0001-9857-2485

Тяптіп І.М.

Національний університет «Одеська юридична академія»

СТАЛІНСЬКА ПОЛІТИКА ГЕНОЦИДУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЗА ЧАСІВ ГОЛОДОМОРУ

Стаття присвячена висвітленню періоду сталінської диктатури, коли радянською владою навмисно був спричинений Голодомор 1932–1933 років, знищено селянство під гаслом боротьби з контрреволюційними, антисупільними та куркульськими елементами.

В статті розглянуто листування Й. Сталіна з головами надзвичайних комісій з хлібозаготівлі, з партійними керівниками СРСР на тему хлібозаготівлі в Україні 1931–1932 років, заходів, що на їх думку, потрібно вжити для “поліпшення” ситуації та обґрунтування своїх позицій, листи-звернення невдоволених та постраждалих громадян до керівництва, інші документи, що в комплексі дає змогу відслідкувати сталінську політику геноциду українського народу за часів Голодомору.

Також в статті на прикладі Голодомору у тоталітарній Радянській державі, як одному з проявів природи диктатури, вказано на важливість дотримання принципів побудови та функціонування демократичної держави, захисті природних прав людини, небезпечності позитивістського підходу до розуміння природи та сутності права.

У висновках зазначається про відверту та послідовну геноцидарну політику Голодомору, що була забезпечена такою ж відвертою антидемократичною, антилюдською ідеологічною базою, що заперечувала право, як невід’ємну частину людини, виходячи із самого факту її приналежності до людського роду. Робиться висновок про те, що на трагічному прикладі українського народу, сучасний світ міг би засвоїти беззаперечну цінність природних прав людини, важливість їх визнання та захист та акцентується увага на тому, до яких жахливих наслідків може призвести їх заперечення та побудова на такому запереченні, будь якої системи.

Ключові слова: Голодомор, український народ, СРСР, сталінська диктатура, геноцид, порушення прав людини.

Постановка проблеми. У 2023 році Україна відзначає 90-річницю трагедії Голодомору. Враховуючи розмах події, її культурно-історичний характер, її суть, як спробу людиноненавистницьким способом зламати народну свідомість, традиційний для українців світогляд та знищити таким чином національну ідентичність, тема має перманенту актуальність, в якості нагадування про жахи радянської неволі та вшанування жертв геноциду. Пам’ять про голодомор є одним з головних елементів, що карбує сучасну українську ідентичність, виступаючи потужним фактором проти «братськості» та «історичної єдності» з

одвічними загарбниками. Особливо актуальна тема голодомору в умовах відсічі вторгнення військ РФ, що триває з початку 2022 року. Ця сторінка історії демонструє жахи російської політичної зверхності, абсолютно вороже ставлення до українців, не «переварювання» самого факту існування самостійного, самосвідомого українського народу, що мотивує суспільство продовжувати боротьбу за своє існування, свою історію, свою ідентичність.

Метою дослідження є здійснення комплексного та системного аналізу сталінської політики геноциду українського народу за часів Голодомору.

Для розкриття цієї мети поставлені такі завдання:

здійснити аналіз листувань, розпоряджень й інструкцій радянської влади за часів Голодомору, знайомство з якими дозволяє побачити геноцидарну політику СРСР щодо українців;

документально висвітлити відверто геноцидарні мотиви радянської влади, що прикривалися боротьбою з кулаками, куркулями та іншими контрреволюційними й антисупільними елементами, за часів Голодомору.

надати висновки з порушеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій надає підставу стверджувати, що тема Голодомору привертає увагу багатьох науковців, як українських, так і зарубіжних. Варто відзначити таких вітчизняних та закордонних учених, що займалися проблемою Голодомору, як Амменде Е., Безансон А., Білоус Н., Веселова О., Вінербергер О., Воля О., Гагін В., Гойченко Д., Гриневич Л., Епплбом Е., Забілий Р., Задніпровський О., Мей Д., Іванущенко Г., Кічик А., Коваленко Л., Кость С., Котляр Ю., Кульчицький С., Лук'яненко Л., Марочко В., Пахльовська О., Сербин Р., Соболев П., Ткаченко Б., Шкварець В. та ін.

Разом з тим, слід зазначити, що висвітлення проблеми Голодомору у контексті аналізу листувань, розпоряджень й інструкцій радянської влади за часів Голодомору потребує наукового опрацювання, що вказує на актуальність теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. В рамках побудови комуністичної держави радянський уряд провадив політику колективізації, яка не знаходила підтримку серед широких верств українського населення, 86% якого становили селяни [8]. Протягом багатьох поколінь українці були аграрною нацією. Споконвічна праця на землі карбували риси національної ідентичності. Волелюбний народ, який попри усі незгоди історії звик бути господарем на своїй землі, обробляти її, користуватися результатами своєї праці, відносився до землі та господарства більше ніж до власності. Для українців питання землі й особистого господарства мали духовний вираз. Батьківська хата, рідна земля, рідний край, прислів'я «З рідної землі і ворона мила», «Рідна земля – мати, а чужа – мачуха», «Людина без рідної землі, як соловей без гнізда» – це не просто слова, це частина національної свідомості, ідентичності, українського менталітету. Для українців з їх хліборобською свідомістю колективістська політика була не зрозумілою. Більш того, сам план хлібозаго-

тивлі був нереальним, про що постійно стверджували селяни та керівництво а місцях.

Вбачаючи загрозу в українському селянстві, його індивідуалістських, приватновласницьких схильностях, неквапливості вписуватись в радянську суспільно-економічну модель, в т. ч. шляхом колективізації (на початок 1929 року, тільки 5,6% українських господарств і 3,8% орної землі були «колективізовані» [3]), Сталін під гаслами боротьби з «класово ворожими елементами» вдається до заходів примусу, в т. ч. голодом. З його листів Кагановичу видно, що Сталін бачить велику загрозу в суспільній непокорі, що мала місце на Українських землях, вбачає в цьому загрозу втрати України, але при цьому не розуміє і не демонструє жодного бажання порозумітися з тим, що власницька, господарська свідомість, що сформувалась в наслідок тривалого історичного процесу є частинною національної свідомості, частиною української ідентичності і боротися з нею означало боротися з усім народом.

Завдяки ленінському та сталінському інтерпретуванню положень марксизму, їх частковому розвитку «з поправкою на місцеві реалії», частковому спотворенні, особливо стосовно постулатів по диктатуру пролетаріату, неможливість протиставлення інтересів радянської влади до радянського суспільства, революційну законність, революційну доцільність, не бажанні рахуватися з національними особливостями в мірі більшій ніж було необхідно для здійснення інтернаціонального проекту злочин Голодомору, який не лише призвів до загибелі мільйонів людей, але й став актом нищівного руйнування традиційного для аграрної нації світогляду, став не лише можливим, але й був здійснений.

Сама архітектура радянської держави, її тоталітарний, диктаторський устрій, який мав прояви у томи числі в відсутність системи стримувань та противага, належного поділу влади, ставлення інтересів держави вище інтересів окремих громадян, позитивістський підхід до розуміння природи та сутності права, заперечені природних прав людини створили ідеальне середовище для дійства, де під революційно-легітимістичним прикриттям боротьби з куркулями, кулаками та іншими антисупільними та контрреволюційними елементами можна було вчинити акт геноциду проти цілого народу.

Сталін у листі від 20.07.1932 р. до Кагановича, Молотова, скаржачись на почастишання розкрадань на залізниці, звинувачує в цьому «... кулаків (розкулачених) та інші антисупільні елементи,

що намагаються розшатати наш новий устрій», виказує своє невдоволення існуючим мірам покарання, стверджує, що їх «неможна назвати соціалістичними, тільки заохочують по суті справи справжню контрреволюційну «роботу», й пропонує змінити покарання на «мінімум 10 років ув'язнення, а як правило смертною карою». На думку Сталіна «Без цих (та подібних їм) драконівським соціалістичним заходам неможливо встановити нову суспільну дисципліну, а без такої дисципліни – неможливо відстояти та ствердити наш новий стрій» [6]. Таке бачення ситуації та такий підхід наглядно демонструють антилюдську, загалом, та антиукраїнську, зокрема, природу сталінського режиму. Вождь, маючи усі цифри на руках, розуміючи розмах «проблеми», прямо говорить, що без розстрільницької політики неможливо зберегти режим. Режим, існування якого не може бути забезпечене іншим шляхом априорі є антилюдським.

У листі від 24.07.1932 р. Сталіна до Кагановича та Молотова на випадок заперечень, щодо його пропозиції, пропонується обстоювати її наступним чином: «Капіталізм не міг би розбити феодалізм, він не розвинувся б і не зміцнів, якби не оголосив принцип приватної власності основою капіталістичного суспільства, якби він не зробив приватну власність священною власністю, порушення інтересів якої найсуворіше карається і для захисту якої він створив свою власну державу. Соціалізм не зможе добити та поховати капіталістичні елементи та індивідуально-рвацькі звички, навички, традиції (служуючи основою грабувань), що розхитують основи нового суспільства, якщо він не оголосить громадську власність (кооперативну, колгоспну, державну) священною та недоторканою. Він не може зміцнити і розвинути новий лад та соціалістичне будівництво, якщо не охоронятиме майно колгоспів, кооперації, держави всіма силами, якщо він не відіб'є полювання у антигромадських, куркульсько-капіталістичних елементів розкратити суспільну власність. Для цього і потрібен новий закон» [7]. Така позиція лише підтверджує антилюдський характер Сталінського режиму. Справа зовсім не у захисті суспільної власності, а в недопущенні повернення українців до природної для них приватновласницької моделі ведення господарства, виходу з колгоспів, кооперативів, куди вони були примусово зігнані, та придушенні залишків традиційної господарської моделі (приватної/фермерської), й недопущення національно-визвольного руху. Саме ці цілі

чітко випливають в одному з перших листів від 10.08.1932 р. Сталіна до Кагановича, після прийняття постанови ЦК і СНК від 7.VIII.1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності»: «Якщо не візьмемося тепер за виправлення становища в Україні, Україну можемо втратити. Майте на увазі, що Пілсудський не спить і його агентура в Україні набагато сильніша, ніж думає Реденс або Косіор. Майте також на увазі, що в українській компартії (500 тис. членів, хе-хе) знаходять чимало (так, не мало!) гнилих елементів, свідомих і несвідомих петлюрівців, нарешті – прямих агентів Пілсудського. Як тільки справи стануть гіршими, ці елементи не забаряться відкрити фронт усередині (і поза) партії проти партії. Найгірше те, що українська верхівка не бачить цих небезпек ...» [8].

Без цих та подібних до них заходів (господарське та політичне зміцнення України, насамперед – її прикордонних районів тощо), повторюю – ми можемо втратити Україну» [8] – тобто, без знищення українськості під прикриттям боротьби з контрреволюційними елементами на думку Сталіна неможливо утримати Україну.

У таємній інструкції ЦВК та РНК СРСР до Верховного суду СРСР та прокуратури Верховного суду СРСР, Народного комісаріату юстиції союзних республік, головам крайових (обласних) судів, крайовим (обласним) прокурорам, головам та прокурорам лінійних судів, районним прокурорам із застосування постанови ЦВК та РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. більшість положень інструктує про застосування саме вищої міри покарання за порушення передбачені в законі, в тому числі щодо трудящих одноосібників і колгоспників. Також інструкція встановлює строк ведення слідчих дій у межах 15 днів, а в справах по яким проходить велика кількість підозрюваних не більше 30 днів [2]. Призначення таких коротких строків розслідування у справах де міра покарання становить мінімум 10 років позбавлення волі, а «за правило» вища міра покарання є відвертим антигуманним, людиноненависницьким проявом режиму. В реальних умовах, виконання цих інструкцій неможливо назвати навіть імітацією кримінального процесу.

Попри жорстокі заходи центральної влади деякі місцеві керівники виражали свою незгоду й невдоволення. Це видно з повідомлень секретно-політичного відділу ГПУ УРСР. Так уповноважений РПК у селі Іванівка Ново-Геор-

гієвського району Харківської області Низькоу-сов заявляв: «Це є справжній грабіж з сторони Совлади. У районному і вищому керівництві сидять не правителі, а олухи, Сталін, Косіор та інші не можуть керувати країною. Нехай приїжджають і самі виконають хлібозаготовку, а я кину роботу і поїду, не хочу грабувати селян. Член партії Ткаченко відмовився бути секретарем сільпартосередку, заявивши: «Я кажу, що план хлібозаготовок нереальний і той комуніст, який говорить про реальність плану, той бреше, бо для того, щоб виконати план, треба навіть забрати соломку» [10, с.73].

Бідкалися й звичайні люди. Показовою є заява одноосібника Г.С. Кофана з села Устимівки на Одещині до Укрколгоспцентру. В ній він, 75 річний каліка без лівої руки, скаржиться, що «в настоящий мент не розкуркулили, а розкалічили, зняли з мене й торбу», тобто в нього відібрали все, за те що: «Хлібозаготівлю я виконав, а грошових в кількості 900 крб. я виконати не зміг» [1].

Про порятунок від голодної смерті бідкаються селяни з Артілью Удянської сільради Золочівського району Харківщини. У своєму листі до Г.І. Петровського вони скаржаться, що в них відбирають навіть хліб, отриманий в оплату за трудовні, що партійці залишили напризволяще голодних жінок і дітей, ламають двері, б'ють скрині, наставляють нагани і кажуть: «Ми, партійці, ми є влада, хочемо і постріляємо як паразитів, ми вам покажемо волю, а хліб віддай, сам хоч здихай, хоч сьогодні, хоч завтра нам справи немає» [5].

Доволі красномовним є протокол №128 засідання Політбюро від 16.01.1933 р.: «Опитування членів Політбюро» від 1.І.1933 р., зокрема, п. 48/28: Про хлібозаготівлі в Україні. У цьому документі запропоновано ЦК КП(б)У та РНК УРСР широко сповістити через сільради колгоспи, колгоспників та трудящих одноосібників, що:

а) ті з них, які добровільно здають державі раніше розкрадений і прихований хліб, не будуть репресувати;

б) щодо колгоспів, колгоспників та одноосібників, які наполегливо продовжують приховувати розкрадений і прихований від обліку хліб, будуть застосовуватися найсуворіші заходи стягнень, передбачені постановою ЦВК та РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності» [9]. Більш відвертого прояву ненависті й відсутності елементарної моралі годі й уявити. Говорячи іншими словами, ті кого вдалось зламати, нехай здаються і живуть, а ті, хто ще намагається врятуватися, нехай мають на увазі, що – все одно не вийде.

Висновки. Можна доволі довго продовжувати розгляд документів та переписок того періоду радянських посадовців, але перегортаючи документ за документом, простежується чітка антигуманна, людиноневасницька лінія, якої послідовно притримувались усі ланки владного апарату. Заходи, до яких вдавалася радянська влада, та методи їх виконання на місцях, ні з точки зору законності, ні з точки зору політичної доцільності, ні, тим паче, з позиції здорового глузду не можна розглядати, як законні, доцільні чи хоча б адекватні. Це була відверта та послідовна геноцидарна політика, забезпечена такою ж відвертою антидемократичною, антилюдською ідеологічною базою, що заперечувала право, як невід'ємну частину людини виходячи із самого факту її приналежності до людського роду. На трагічному прикладі українського народу, світ міг би засвоїти беззаперечну цінність природних прав людини, важливість їх визнання та захист, а також те, до яких жахливих наслідків може призвести їх заперечення та побудова на такому запереченні, будь якої системи суспільства.

Література:

1. Заява колгоспника Т. Ф. Полозка з артілі «Незаможник» с. Устимівки на Одещині з протестом проти розкуркулення після ліквідації артілі. URL: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-kolekt-1932.php#nom-274>.
2. Інструкція Верховного Суду та ОДПУ СРСР про механізм застосування репресій за Постановою ЦВК та Раднаркому СРСР від 7 серпня 1932 р. URL: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-kolekt-1932.php#nom-298>.
3. Колективізація і голод в Україні: 1929–1933. Збірник матеріалів і документів. Архів оригіналу за 21 жовтня 2013 р. URL: <https://Archives.gov.ua>.
4. Кульчицький С. Проблеми колективізації сільського господарства в сталінській «революції зверху». *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2004. № 12. С. 21–69. URL: http://resource.history.org.ua/publ/pro_2004_12_21.

5. Лист селян з артілей Удянської сільради Золочівського району на Харківщині до Г.І. Петровського про ревізію хліба й голодування сімей. URL: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-kolekt-1932.php#nom-263>.

6. Сталін І.В. Лист Л.М. Кагановичу, В.М. Молотову 20 липня 1932 р. URL: https://c21ch.newcastle.edu.au/stalin/t17/t17_359.htm.

7. Сталін І.В. Лист Л.М. Кагановичу, В.М. Молотову (24 липня 1932 р.) / URL: https://c21ch.newcastle.edu.au/stalin/t17/t17_361.htm.

8. Сталін І.В. Лист Л.М. Кагановичу 11 серпня 1932 р. URL: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-Stalin-Kaganov.php>.

9. Телеграма ЦК ВКП(б) Центральному комітету КП(б)У з оголошенням постанови ЦК ВКП(б) від 1 січня 1933 р. «Про добровільну здачу державі колгоспами, колгоспниками та одноосібниками раніше прихованого хліба та вжиття суворих заходів щодо тих, хто продовжуватиме укривати від обліку хліб». URL: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-Pyrig-1933.php>.

10. Kulchytskyi Stanislav. Holodomor in Ukraine 1932–1933: Interpretation of Facts. K.: Institute of Ukrainian history of National Academy of Sciences of Ukraine, 2008. 680 p.

Anischuk N.V., Tiaplin I.M. STALIN'S POLICY OF GENOCIDE OF THE UKRAINIAN PEOPLE DURING THE HOLODOMOR

The article is dedicated to the coverage of the period of the Stalinist dictatorship, when the Soviet authorities intentionally caused the Holodomor of 1932–1933, destroyed the peasantry under the slogan of fighting against counter-revolutionary, anti-social and kulak elements.

The article examines the correspondence of Y. Stalin with the heads of emergency commissions on grain procurement, with party leaders of the USSR on the topic of grain procurement in Ukraine in 1931–1932, measures that, in their opinion, should be taken to «improve» the situation and justify their positions, letters appeals of disaffected and affected citizens to the leadership, other documents, which together make it possible to trace the Stalinist policy of genocide of the Ukrainian people during the Holodomor.

Also, the article, using the example of the Holodomor in the totalitarian Soviet state as one of the manifestations of the nature of dictatorship, points out the importance of observing the principles of building and functioning of a democratic state, the protection of natural human rights, the danger of a positivist approach to understanding the nature and essence of law.

In the conclusions, it is noted about the frank and consistent genocidal policy of the Holodomor, which was provided with the same frank anti-democratic, anti-human ideological base, which denied the right as an integral part of a person, based on the very fact of his belonging to the human race. The conclusion is drawn that on the tragic example of the Ukrainian people, the modern world could learn the indisputable value of natural human rights, the importance of their recognition and protection, and attention is focused on what terrible consequences their denial and building on such denial can lead to, of any kind systems.

Key words: *Holodomor, Ukrainian people, USSR, Stalinist dictatorship, genocide, violation of human rights.*